

HİZMET SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN YOKSULLARIN YOKSULLUK ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

NADİR SUĞUR*
SERAP SUĞUR**
OYA BEKLAN ÇETİN***
TEMMUZ GÖNÇ-ŞAVRAN****
ERHAN AKARÇAY****

*Prof.Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
**Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
***Yrd.Doç.Dr.,Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
****Öğr.Gör.Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
*****Arş.Gör., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

ÖZET: Sosyal bilimlerde yoksulluk kavramı çok disiplinli ve çok yönlü olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte ilgili literatürde yoksulluk olgusunun ekonomi disiplininin temel kavramlarından biri olarak, diğer disiplinlere göre daha fazla ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Yoksulluk ile ilgili yapılan çalışmalarda makro-ekonomik analizler, küreselleşme ve yoksulluk ilişkisi, uluslararası sermaye ve üçüncü dünyanın sömürülmesi, gelir, tüketim, reel ücretler ve işsizlik sıklıkla ele alınan konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşkusuz, ekonomi disiplininin yoksulluğu çözümlenmede önemli katkıları olmaktadır. Ancak yoksulluğun, ekonomik terimlerle tanımlanmasının ötesinde, bizzat yoksullar tarafından nasıl yaşandığı, yoksulların yoksulluğu nasıl algıladığı ve yoksulun dünyasında yoksulluğun nasıl bir anlam ifade ettiğinin de belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışma dört meslek grubunun verilerinden yola çıkarak yoksulların yoksulluk algılarını irdelemeyi amaçlamaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Yoksulluk, çalışan yoksullar, enformal işgücü piyasası, hizmetçilik, yoksulluk algısı.

Abstract:

The term of poverty has been widely examined by a wide range of multi-disciplinary studies. Notwithstanding this, poverty has been associated more with economic terms in regard to other disciplines. Macro economic analyses, globalization, international capital, exploitation of the third world, income, consumption, real wages and unemployment have been linked to poverty in a number of ways. Though economic terms are important tools to analyze poverty at various contexts, perception and experience of poverty by the poor themselves should also be important aspects of poverty analyses. In this regard, this study looks at ways in which the working poor perceive causes of poverty and the other poor and explore differences in attribution of poverty among the working poor.

Key Words: *Poverty, working poor, informal labour market, domestic service, perception of poverty.*

1. Giriş

Yoksulluk dinamiklerinin anlaşılması dışsal olduğu kadar içsel bir bakış açısını da zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda yoksulluğun olgusal boyutları ile algısal boyutlarının birlikte ele alınması daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu çalışmanın amacı uygulamalı bir araştırmacının verilerinden yola çıkarak yoksulu ve yoksulluğu daha çok içeriden bir bakış açısıyla kavramaya çalışmaktır. Çünkü yoksulluk algısı yoksulun sosyal eylemleri ve kendini tanımladığı kimlik oluşumu üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilmektedir. Bir başka ifadeyle, yoksul sahip olduğu yoksulluk algısına göre sisteme, taraf ya da muhalif olabilmekte ve toplumsal eylemlerini ona göre şekillendirebilmektedir. Bu nedenle yoksulluk çözümlerinde, yoksulun yoksulluk algısı da en az diğer olgular kadar ele alınmayı hak etmektedir. İşte bu çalışma gündelikçiler, bakıcılar, kapıcılar ve yevmiyeli/aylıklı olarak çalışan taksi şoförlerini yoksulluk algıları açısından mercek altına almaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma dört meslek grubunun yoksulluğu nasıl tanımladıklarını, yoksulluğun nedeni olarak neleri ve kim(ler)i gördüğünü, yoksulluk ile zenginlik arasındaki girift ilişkileri nasıl algıladıklarını, yoksulluk piramidinde kendilerini nasıl konumlandıklarını, yoksulluktan kurtulma umuduna ne ölçüde sahip olduklarını ve neticede bu deneyimin gündelik yaşamda toplumsal ilişkilerine ve eylemlerine ne şekilde yansıdığını karşılaştırmalı olarak ele alacaktır. Bu çalışmanın bir diğer amacı da yoksulluğun oluşumunda, literatürde sıkça vurgulanan, yapısal etkenler ile kültürel/kişisel etkenler ayrışmasını örneklem grubunun verileri bağlamında irdelemektir.

2. Yoksulluk Algısı

Yoksulluk kavramı çok boyutlu olmakla birlikte iki temel süreç içerisinde ele alınabilir. Bunlardan birincisi nesnel, diğeri ise öznel süreçlerdir. Nesnel süreç yoksulluğun yapısal eşitsizlikle, yani kurumsal mekanizmalarla olan ilişkileriyle ilgilidir. Diğeri bir ifadeyle nesnel süreç, yoksulluğun sosyal ve ekonomik mekanizmalar tarafından yeniden üretilmesi ve yoksulluğun yapısal anlamda süreklileşmesini içermektedir. Öznel süreç ise yoksulluğun bizzat yoksul tarafından nasıl deneyimlendiği ve yoksulun yoksulluğu nasıl algıladığı ile yakından ilişkilidir. Nesnel ve öznel süreçler yoksulluğun birbirlerinden ayrılmaz iki önemli yönüdür. Birinin diğeri öncelliğinin olup olmaması kuşkusuz teorik bakış açılarına göre değişmektedir. Ancak bu çalışmanın temel tezlerinden biri, yoksulluğun öznel ve nesnel boyutunun eşdeğer öneme sahip olduğu ve birlikte ele alınması gerektiğidir. Yoksulun yoksulluğu algılamasında kimi durumlarda nesnel, kimi durumlarda ise öznel bakış açısı ön plana çıkabilmektedir. Çünkü yoksulluk olgusu, nesnel olduğu kadar öznelin algılama biçimleriyle de yakından ilişkilidir.

Yoksulluk olgusu, konuyla ilgili literatürde, görece yoksulluk, mutlak yoksulluk, insani ölçütlere göre yoksulluk, açlık sınırında yoksulluk ya da derin yoksulluk gibi çeşitli ölçüm araçlarıyla tanımlanmaya ve kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak literatürde en yaygın olan ve kabul gören tanımlamalar ve kavramlaştırmalar çerçevesinde bile yoksul olarak tanımlanabilecek kimi bireylerin kendilerini yoksul olarak görmemeleri, akademik açıdan ilginç ve açıklanması gereken bir durumdur. Yoksulun kendini yoksul olarak gör(me)mesi yoksulluğun nesnel olduğu kadar öznel boyutunun da çok önemli olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Yoksulluğun öznel boyutu, yoksulun yoksulluğu gündelik yaşamında deneyimlemesi ile önemli ölçüde ilişkilidir. Bu öznel deneyim, yoksulun kendini tanımlaması kadar öteki yoksulları (ya da yoksul olmayanları) tanımlamasını da içermektedir. Yoksulluğun algılanmasındaki öznel süreçler bizi ister istemez algı kavramına götürmektedir.

Algı kavramı psikolojinin ve sosyal psikolojinin olduğu kadar sosyolojinin de alanına giren bir kavramdır. Yoksulluk ve algı kavramları çerçevesinde psikoloji ve sosyal psikoloji literatürüne bakıldığında sınırlı sayıda çalışma yapıldığını görmekteyiz. İlgili literatürde kişilik bozukluğu, güvensizlik, çaresizlik, özgüven eksikliği, güçsüzlük (Sen

1999), sapkın davranış, kaygı, depresyon, alkolizm, stres (Murali ve Oyeboode 2004) ve başarısızlık gibi olgular ile yoksulluk ilişkisinin irdelendiğini görmekteyiz. Psikoloji ve sosyal psikoloji literatürü yoksulluğun bireyler üzerinde ne tür tahribatlar bıraktığının irdelenmesi açısından önemli katkılar sağlamaktadır, ancak bu literatürün yoksulluğa neden olan yapısal-kurumsal etkenleri görece ihmal etmesi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. İlgili literatür algı düzeyinde de bireyin iç dünyasına yoğunlaşmakta, ancak yoksulluğun nesnel boyutunu ikinci plana itmektedir.

Yoksulluk ve algı ilişkisini doğrudan olmasa bile dolaylı olarak açıklamaya çalışan ve birbirleri ile tartışma halinde olan çok sayıda sosyolojik teoriler bulunmaktadır. Elbette, bu sosyolojik teorileri ve tartışmaları tüm yönleriyle ele almak bu çalışmanın sınırlarını aşar. Ancak ana hatlarıyla bakıldığında, bu teoriler içinde hak eden ve hak etmeyen yoksullar tartışmasının literatürde önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz (Handler ve Hollingsworth 1971). Bu tartışmaların ana eksenini, sosyal politikaların uygulanmasında ve yoksulluğu azaltmaya yönelik çeşitli stratejiler geliştirilmesinde devletin seçici davranıp davranmaması noktasında yoğunlaşmaktadır. Çünkü yoksullar arasında bu yardımları hak edenler olduğu kadar hak etmeyenlerin de olduğu öne sürülmektedir (Appelbaum 2001, Saunders 2002). Buradaki yoksulluk ve algı ilişkisi birey üzerinden değil, sosyal politika ve devlet algısı üzerinden kurulmaktadır. Diğer bir ifadeyle devletin yoksulluğu doğru algılaması ve çözümüne ilişkin doğru teşhisler koyması, bu tartışmaların ana eksenini oluşturmaktadır. Özellikle liberal söylem içerisinde yaygın olan bu tarz yoksulluk algısı, devletin sosyal harcamalarının kısıtlanması ve bütçe açıklarının azaltılması bağlamında meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Devletin kaynaklarını mümkün olabilecek en optimum düzeyde *yoksuldan esirgemesi* anlayışına dayalı bu liberal anlayış kimi yoksulların işsizliği, tembelliği ve dolayısıyla devletten yardım alarak yaşamını idame ettirmeyi bir yaşam felsefesi haline getirdiğini öne sürmektedir. Bu nedenle yoksulların bir bölümünün devlet tarafından desteklenmeyi hak etmeyen topluluklar haline dönüştükleri öne sürülmektedir. Kuşkusuz bu tartışmalar yoksulluk kültürü tartışmalarıyla da birçok noktada kesişmektedir.

Yoksulluk kültürü tartışmaları ise, neden yoksul bireylerin bir bölümünün yoksulluğu kader, alınyazısı ve değiştirilemez bir sosyal gerçeklik olarak algıladıklarını irdelemekte ve yoksulluğun nedeni ve sorumlusu olarak daha çok bireysel özellikleri mercek altına almaktadır

(Harvey ve Reed 1996). Yoksulluğu yapısal nedenlerle açıklayan yaklaşımlar ise sosyal politikaların yetersizliği, gelir dağılımında ortaya çıkan bölgesel, sınıfsal ve yapısal eşitsizlikler, küreselleşme (Chossudovsky: 1998, Boratav ve diğ. 2000, Şenses 2001) ve neo-liberal politikalar sonucu ortaya çıkan düşük ücretli istihdam ve yaygın işsizlik, kamu kaynaklarının sosyal olmayan alanlara aktarılması gibi etkenlerin üzerinde durmaktadır (Townsend, 1978, Walker 1994; Alcock 1997). Kuşkusuz yoksulluğu kültürel ve yapısal nedenlerle açıklayan yaklaşımların ilgili literatüre önemli katkıları olmuştur. Buna rağmen yoksulun dünyasında *yoksulluk algısı* üzerine yeterince durulmadığı da bir gerçektir. Diğer taraftan kent çalışmaları ve kadın çalışmaları, yoksulluğun mekâna yansımaları (Işık ve Pınarcıoğlu 2002) ve yoksulluğun cinsiyete dayalı (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç 1998, Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç 2000, Hattatoğlu 2002, Sallan-Gül 2005, Özyeğin 2005, Bora 2005) görünüşleri, yoksulluk hallerinin (Erdoğan 2007) anlaşılmasında önemli katkıları olmuştur. Her ne kadar farklı toplumsal grupların yoksulluk deneyimlerinin farklılıklar gösterdiği kabul edilse de bu farklılığın yoksulların algı düzeyine ne ölçüde yansıdığına yeterince irdelendiği söylenemez.

Yoksulluk yalnızca bir olgusal durum değil, aynı zamanda bir toplumsal ilişkiler ve eylemler alanıdır. Bu toplumsal ilişkiler ve eylemler alanı, yoksulların birbirlerini sosyal dayanışma bağlarıyla desteklemelerini sağlamalarına olduğu kadar (Erman, 2004) birbirleriyle acımasızca rekabet etmelerine de neden olmaktadır. Ancak bu durum bizi, yoksulu ve yoksulluğu anlamada yalnızca yoksulların kendi aralarındaki sosyal ilişkileri çözümlememiz gerektiği sonucuna götürmemelidir. Yoksulun yoksul olmayanlarla olan ilişkileri de, yoksulun yoksulla olan ilişkileri kadar önemlidir. Çünkü yoksullar ile yoksul olmayanlar arasındaki ilişki kamusal alanda var olan kaynaklara, fırsatlara ve ekonomik zenginliklere kimlerin hangi araçlarla, ne şekilde ve nasıl ulaşacağı ile yakından ilişkilidir (Bourdieu 1986).

Yoksulun bir diğer yoksulu algılamasının iki farklı boyutunun olduğu söylenebilir.

a) Dayanışma Boyutu: Kentsel işgücü piyasasında güvencesiz ve korunaksız konumda bulunan yoksul için diğer yoksullar ve özellikle yakın çevresinde bulunan yoksullar, zor anlarda destek alabileceği ve sosyal dayanışma bağları ile kentlerde tutunabileceği birer can yeleği

gibidirler (Ayata 1989). Onların desteği olmaksızın kendilerini ve ailelerini idame ettirebilmeleri neredeyse imkânsızdır. Yoksulun yoksula desteği ve himayesi her iki tarafın beklentileri var olduğu sürece devam etmektedir. Buradaki dayanışma olgusu formel sektörden dışlanmışların enformel yollarla güç birliği içerisinde olmaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu güç birliği sınıfsal olmaktan (Bora 2005) daha çok işlevsel bir zorunluluk olarak tezahür etmektedir. Çünkü yoksulun en büyük kaygısı daha derin bir yoksullaşma süreciyle karşı karşıya olmasıdır. Mevcut derin yoksullaşma riski enformel sektörde örgütsüz olarak varlığını devam ettirmeye çalışan yoksulu sınıfsal temelli bir arayıştan çok yakın çevresinin sosyal sermayesinden yararlanma arayışına yöneltmektedir (Putnam 2000:19). Sonuç olarak belirtmek gerekirse, yoksulların dayanışması formel sektöre *kapağı atamamış* ve onun *güvenilir limanlarına sığınamamış* olan yoksulların daha derin bir yoksulluğa düşmemek için gösterdikleri bir dirençtir.

b) Rekabet Boyutu: Rekabet boyutu birinci boyutun neredeyse tersi gibidir. Yoksul için diğer yoksullar işgücü piyasasında acımasızca rekabet ettiği birer "öteki"dirler. Bu acımasız rekabet ortamı yoksulun zar zor bulabileceği istihdam olanaklarını sınırlamakta ve sosyal güvencesi olmayan düşük ücretli işleri kabul etmeye zorlamaktadır. Bu anlamda yoksul için bir diğer yoksul, kendi öznel dünyası içerisinde *kendi yoksulluğunun bir müsebbibi* gibi algılanabilmektedir. Çünkü diğer yoksulların varlığı nedeniyle iş bulmakta zorlanmakta ve düşük ücretli işleri kabul etmektedir. Bu rekabet duygusu kimi zaman yoksulları ciddi bir şekilde karşı karşıya getirebilmektedir. Bu karşı karşıya geliş enformel işgücü piyasasının en temel dinamiklerinden birisidir. Bu acımasız rekabet ortamı, işgücü piyasasında en kötü işleri mümkün olan en düşük ücretle yapabilecek bir potansiyel işgücünün her daim hazır ve nazır bir şekilde beklemesine neden olmaktadır. Enformel sektördeki vasıfsız işgücünün fazlalığı ve örgütsüzlüğü bu rekabeti sürekli diri ve zinde tutmaktadır.

Yoksullar arasındaki dayanışma ve rekabet duygusunun eş zamanlı olarak bir arada bulunması, sosyolojik açıdan anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü, formel sektörün dışına itilmiş olan yoksul için diğer yoksullar, hem güven ve hem de güvensizlik unsurudur. Bu nedenle yoksulun yoksulluk algısında dayanışma kadar rekabet öğeleri de çok önemli bir rol oynamaktadır. Dayanışma ve rekabet olguları yoksulların yoksulluk algılarının yanı sıra gündelik yaşamdaki sosyal ilişkilerinin ve eylemlerinin şekillenmesi üzerinde de önemli bir rol oynamaktadır. İşte

bu araştırmanın amacı dayanışma kadar rekabeti de içinde barındıran yoksulluk deneyimini ve yoksulluk algısını, bu araştırmanın kapsamına giren, dört meslek grubu üzerinden karşılaştırmalı olarak tanımlamak ve teorik bir çerçevede incelemektir.

3. Araştırma Yöntemi, Bulgular ve Tartışma

Enformel sektörde düşük ücretli ve sosyal güvencesiz olarak istihdam edilen “çalışan yoksullar” olgusu oldukça geniş bir toplumsal kesimi içine almaktadır. Konunun genişliği açısından bu çalışmanın iki sınırlılığından söz edilebilir. Bunlardan birincisi yoksulluk olgusunu “*hizmet sektöründe çalışan yoksullar*” bağlamında ele almaktır. İkincisi ise, hizmet sektöründe son derece yaygın bir istihdam alanı olan ücretli/yevmiyeli taksi şoförlüğü, apartman kapıcılığı, çocuk bakıcılığı ve gündelikçileri (ev temizlikçileri) irdelemektir. Araştırma bu dört meslek grubu üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede, taksi şoförleri, apartman kapıcıları, çocuk bakıcıları ve gündelikçilerin sosyal ve ekonomik profilleri, enformel sektöre giriş nedenleri, yoksulluk algıları ve geleceğe yönelik beklentileri sırasıyla ele alınacaktır.

Bu çalışmanın verileri 2006-2007 yıllarında Eskişehir’de yürütülen uygulamalı bir araştırmanın sonuçlarına dayanmaktadır. Araştırmada veriler örneklem grubu olarak seçilen her bir meslek grubundan 100 kişiye (toplamda 400 kişiye) anket tekniği uygulanmış ve 19 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Anket sorularının %60’ı kapalı, %40’ı açık uçlu sorulardan oluşmuştur.

Örneklemdaki kapıcıların %90’ı erkek, %10’u kadındır. Taksi şoförlerinin tamamı erkek, gündelikçi ve bakıcıların ise tamamı kadındır. Kapıcıların yaş ortalaması 41, taksi şoförlerinin 42, gündelikçilerin 39 ve bakıcıların da 43’tür. Medeni durum açısından bakıldığında, örnekleme her dört meslek grubuna girenlerin çok önemli bir bölümünün evli olduğu görülmektedir. Tablo 1’den açıkça görüleceği (Tablo 1) üzere dört meslek grubunda köy doğumlu olma oranı en yüksek olan (%74) kapıcılarıdır. Kent doğumlu olanlar içerisinde en yüksek oran %62 ile taksi şoförleridir. Diğer bir ifade ile dört meslek grubunda kırsal kökenli olmada kapıcılar ilk sırada gelirken, kent kökenli olmada taksi şoförleri ilk sırada gelmektedir. Gündelikçiler ve bakıcılar bu iki grubun ortasında yer almaktadır.

Kapıcıların %57'si, şoförlerin %87'si, gündelikçilerin %70'i ve bakıcıların %59'u, başka bir deyişle her dört meslek grubunda örnekleme girenlerin yarısından fazlası Eskişehir doğumludur. Tamamına yakını erkeklerden oluşan kapıcılık ve taksi şoförlüğü mesleklerinde, kırsal-kentsel köken açısından belirgin bir farklılık göze çarpmaktadır. Diğer taraftan gündelikçilerin %59'u, bakıcıların da %55'i göç yoluyla Eskişehir'e gelmiştir. Göç edilen yer açısından gündelikçiler ve bakıcılar farklılaşmaktadır. Gündelikçilerin yarısından fazlası (%52,5) Eskişehir'in köylerinden merkeze göç etmiştir, oysa bu oran bakıcılarda %29'dur. Bakıcıların neredeyse üçte ikisi başka şehirlerden Eskişehir'e göç etmiştir.

Tablo 2'de görülebileceği gibi, (Tablo 2) kapıcıların %74'ü köy doğumlu ve %71'inin babası çiftçi-köylü iken, taksi şoförlerinin %10'u köy doğumludur ve sadece %14'ünün babası çiftçi-köylüdür. Özetle, dört meslek grubuna bakıldığında, taksi şoförleri ağırlıklı olarak kentsel işçi sınıfı kökenlidir. Kapıcıların, diğer mesleki kategorilere göre en kırsal kökenli grup olduğu görülmektedir. Gündelikçiler ve bakıcılarda baba mesleği açısından kırsal kökenli olma kentsellikten biraz daha belirgindir.

Dört meslek grubundan örnekleme katılanların profillerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından daha önce hangi işlerde çalıştıklarına da bakılmıştır. Şoför ve bakıcılara oranla daha kırsal kökenli olan kapıcıların ve gündelikçilerin önceki iş deneyimlerinde çiftçilik/rençperlik önemli bir yere sahiptir. Buna ek olarak, örneklemedeki en kırsal kökenli meslek grubu olan kapıcıların önceki iş deneyimlerinde inşaat işçiliğinin de baskın olduğu görülmektedir. Şoförlerin önceki iş deneyimleri ise fabrika-atölye işçiliği ön plana çıkmaktadır. Kapıcılar işgücü piyasasına ortalama olarak 23,6 yaşında, şoförler ise 18,7 yaşında girmişlerdir. Kapıcılar aylık ortalama 433 YTL, şoförler 652 YTL, gündelikçiler 312 YTL ve bakıcılar 321 YTL kazanmaktadırlar.

4. Yoksulluk ve Zenginlik Algısı

Örnekleme grubundaki dört meslek grubunun zenginlik ve yoksulluk algıları *zengin-yoksul* ilişkileri kadar yoksul-yoksul ilişkilerinden de derinden etkilenmektedir. Araştırma kapsamındaki dört meslek grubunun zenginlik algılarına yönelik genel bir soru sorulmuştur. Bu soru açık uçlu bir sorudur ve verilen yanıtlar sonradan gruplandırılmıştır.

Bu gruplandırmada izlenen yol şu olmuştur. Yanıtlayıcıların zengini “yatları, katları olanlar”, “Koç ve Sabancı gibi olanlar” şeklindeki tanımlamaları üst sınıfa ilişkin ölçütler olarak gruplandırılmıştır. Yanıtlayıcıların zengini, “düzenli bir işi olan”, evi ve arabası olan” “apartmanda yaşayan”, “evinde her türlü eşyası tam olan”, “tatile gidebilen” ve benzeri şeklindeki tanımlamaları ise orta sınıfa ilişkin ölçütler olarak gruplandırılmıştır. Diğer taraftan, yanıtlayıcıların zengini “geçimini sağlayabilen”, “evine ekmek götürebilen”, “karnını doyurabilen” ve “durumunu idare ettirebilen” şeklindeki tanımlamaları da alt sınıfa ilişkin ölçütler olarak gruplandırılmıştır. Son olarak, yanıtlayıcılar zengini “ahlaklı olan”, “gönül zengini olan”, “Allahın sevgili kulu olan” “insan olan” ve benzeri değerlere ilişkin referanslarla tanımlıyorlarsa bu tür yanıtlar manevi değerlere yönelik ölçütler olarak gruplandırılmıştır.

Tablo 3’den de görüldüğü gibi, (Tablo 3) görüşmeye katılanlar zenginliği genel olarak üst ve orta sınıf ölçütlerine göre tanımlamaktadırlar. Örneklem içinde en büyük grup (%52), “evi, arabası ve işi olan” kişileri zengin olarak algılamaktadır. Manevi ölçütlerin yanı sıra alt orta sınıf ölçütlerinin çok düşük oranlarda ifade edilmesi ise dört meslek grubunun zengin tanımında daha çok maddi ölçütler kullandıklarını göstermektedir. Dört meslek grubu içerisinde gündelikçi ve bakıcı kadınlar orta ve üst-orta sınıflarla daha sık yüz yüze ilişki içerisinde oldukları görülmektedir. Bu iki meslek grubundaki kadınlar, kendi deyimleriyle, birçok “zengin evi” görmüşlerdir. Onların zenginlik tanımında kendi mesleki tecrübelerinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Görüşmelere katılanlardan bazı gündelikçi ve bakıcılar üst ve orta sınıf beklentilerine yönelik olan zenginlik tanımlarını şu şekilde ifade etmektedirler:

“Evi, arabası, maaşı iyi olana.”

“Yüklü miktarda bankada parası olan. 30-40 milyar civarı.”,

“Durumu dört dörtlük olana. Her şeyi olana, eşyası, kıyafeti, evi damı olana denir.”,

“Zengin, arabası, evi, bulaşık makinesi ondan sonra zengin sayılır, ayrıca temizlikçi de tutabiliyor.”,

“Bizim ablalara denir mesela. Evleri, iki tane işyerleri, yazlıkları var.”

Kapıcıların orta sınıfa yönelik zenginlik algıları da gündelikçi ve bakıcılarla benzerlikler göstermektedir. Bununla birlikte düzenli bir işte çalışan, yokluk çekmeyen, cebinde parası olan, hali vakti yerinde olan ve borcu olmayan gibi ölçütlerin kapıcılar tarafından daha fazla ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

“Maaşı yüksek olana, arabası, dairesi olana, çocuğunun çocuğunun geleceği olan, aldığı para yeterli olana denir.”,

“Zengin hiç yokluk nedir bilmeyen kişiye denir.”,

“Mesela çarşıya indiğin zaman çocuğun senden ne isterse onu alabilirsen en büyük zenginlik o.”,

“Maddi durumu iyi olan, evi arabası olan, borcu olmayan kişilere denir, mesela bu apartmanda oturanlar bence zengin.”,

Şoförlerin zenginlik ölçütlerinde maddi göstergeler daha da belirgindir. Şoförler para pul sahibi olma, mal mülk sahibi olma, lüks araba sahibi olma gibi ölçütleri daha sık kullanmaktadır.

“Rahat yaşayan, evi barkı olan, aracı olan zengindir”.

“Canı istediği zaman istediğini alabilen, evi olan, yılda bir tatil yapan.”,

“Hali vakti yerinde olan, dört dörtlük hayatı olandır. Lüks sitelerde oturan, lüks arabası olan, her zaman düzenli olarak tatil yapabilen, sosyal hayatı olan ve bu onun için külfet olmayandır zengin.”,

“Bir hastası olduğu zaman en iyi hastanelere gidebilen, en iyi doktorlara çocuğunu çocuğunu muayene ettirebilen, kendisini tedavi ettirebilen”.

Diğer taraftan, bazı çalışan yoksullar zenginliği üst sınıf ölçütlerine göre tanımlamaktadırlar.

“Fabrikatörlere zengin derim. Katı, yatı olanlar.”,

“Trilyonluktur. Evinin eşyası çok güzeldir.”,

“Milletvekillerine, işadamlarına zengin derim ben.”

“Holdingin olanlar zengindir. Holdingin olacak.”

“Fabrikaları falan olması lazım. İş yerinde ortak olması lazım.”

“Mağazaları olması lazım. Çalışanları olur, zengindir işçi çalıştırıyordur.”,

*“Vehbi Koç’a, Sakıp Sabancı’ya. İş adamlarına denir. Başka kime denir. Başbakana da denir. Rahat yaşayana denir.”,
“Öldüğünde geride bıraktığı mirası insanları rahat yaşatabilecek kadar parası olana denir.”,*

Zenginin tanımlanması kadar yoksulun tanımlanması da önemlidir. Zengin ve yoksulun tanımlanmasında farklı sosyal ve ekonomik dinamikler algılama sürecine dahil olabilmektedir. Yoksulun diğer yoksulları algılaması çerçevesinde dayanışma ve rekabet olgularının çok önemli rol oynadığı önceki bölümde belirtilmişti. Deyim yerindeyse yoksulun yoksulla olan aşk ve nefret ilişkisi yoksulu tanımlamada öznel bir bakış açısını beraberinde getirebilmektedir. Tablo 4’te görüleceği üzere *“yoksul kime denir?”* sorusuna yanıt verenlerin çoğu ekonomik olarak kendilerinden daha kötü durumda olanları yoksul olarak nitelermekte, kendilerini ise yoksul olarak görmemektedirler.

Tablo 4’ten de görüleceği üzere (Tablo 4) toplamda yaklaşık her üç kişiden ikisi kendisini yoksul olarak görmemektedir. Yoksul olarak kendi durumundaki insanları görenler ise yaklaşık üçte bir oranındadır. Gelir ve benzeri kaynak azlığı açısından bu dört meslek grubundan örnekleme girenlerin yoksulluk durumları arasında, görece şoförler hariç, belirgin bir farklılığın olmamasına rağmen, her üç kişiden ikisinin kendilerini yoksul olarak görmemeleri son derece ilginçtir. Bu durum yoksullar arasındaki rekabet ve dayanışma ilişkilerinin niteliği ile yakından ilişkilidir. Şöyle ki, örnekleme dahil dört meslek grubunun, kendileriyle aynı sosyal ve ekonomik konumda bulunan bireyleri iki kategoride ele aldığı söylenebilir. *Birinci kategoride*, kendileri gibi enformel sektörde olan ancak belli çabalar ve uğraşlar sonucunda tutunabileceği bir işi ve düşük de olsa alabileceği bir ücreti olan bireylerdir. Diğer bir ifadeyle işgücü piyasasında sosyal ilişkiler ağını kullanma becerisini göstermiş, rekabet etmiş, iş bulmuş, işini kimi zaman kaybetse bile iş aramaya ısrarla devam etmiş, çabalamış ve bir şekilde tutunmayı başarabilmiş olanlar yoksulluk tanımının dışında tutulmuştur. *İkinci kategoride* ise yine aynı sosyal ve ekonomik konumda olan ancak enformel işgücü piyasasının gerektirdiği rekabete ayak uyduramamış bireyler yer almaktadır. Bu bireyler, enformel işgücü piyasasında tutunmada sosyal çevrelerinin desteğini almakta başarısız olmuş, iş ve aş için kendileri kadar çabalayamamış ve bu nedenle sefaletle yüzleşmek zorunda kalmış olan bireylerdir. İşte, onlara göre, ancak bu tip bireyler *“yoksul”* sayılmalı, enformel sektörde de olsa,

kendileri gibi başkalarına muhtaç olmadan tutunabilen ve hayatta kalan bireyler ise yoksul sayılmamalıdır.

Kuşkusuz buradaki yoksulluk tanımı çok öznel bir tanımdır. Buradaki yoksulluk tanımı hiçbir geliri olmayan, herhangi bir işte tutunamayan, çöpten ekmek toplayan, çevrenin yardımıyla geçinen ve literatürde daha çok *derin yoksullar* olarak anılan bir kesimi tanımlamaktadır. Dolayısıyla örneklem grubundaki her üç kişiden ikisine göre yoksulluk açlık sınırının altında yaşamak anlamında algılanmaktadır.

Yoksulluk algısında derin yoksulların özelliklerinin referans olarak alınmasının birçok haklı gerekçesi bulunmaktadır. Yoksulluk algısı, bireyin kendi konumu kadar referans olarak aldığı diğer grupların sosyal ve ekonomik konumlarının ne olduğu ile yakından ilişkilidir. Burada derin yoksullar çok önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu işlevlerden belki en önemlisi, derin yoksulluğa düşmemek için, toplumda en berbat işleri en düşük ücretle yapamaya istekli –ya da koşulların dayatması sonucu yapmak zorunda kalan- bir işgücünü sürekli hazır durumda olmasını sağlamaktır (Gans 1971). Derin yoksulların bir başka önemli işlevi ise açlık sınırının altında olmasa bile yoksulluk sınırının altında olan bireyler üzerinde oluşturduğu *haline şükretme* duygu ve düşüncesidir. İçinde buldukları durumun tüm olumsuzluklarına rağmen ve yeri geldikçe sistemin yapı ve kurumlarından eleştirel bir şekilde söz etmelerine rağmen, çalışan yoksullar arasında, özellikle gündelikçi ve bakıcılarda, haline veya durumuna şükretme oldukça yaygındır. Dinsel bir temele dayanmakla birlikte, haline veya durumuna şükretme duygu ve düşüncesi yoksullar arasında var olan *yoksulluk hiyerarşisi* ile yakından ilişkilidir. Örneklem grubuna giren dört meslek grubunun üçte ikisine göre kendileri yoksulluk piramidinin en tepesinde olmasalar bile yoksulluk piramidin en altında yer almamaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, örneklem grubunun üçte ikisi ekonomik yönden durumları iyi olmasa bile yoksullar hiyerarşisinde kötünün kötüsü konumunda değillerdir. Onlara göre, kötünün kötüsü konumunda olanlar derin yoksullardır. Bu durum bakıcıların, gündelikçilerin, kapıcıların ve şoförlerin görece daha iyi durumda olanlar olarak algılamalarına neden olabilmektedir. Kaldı ki, sosyal hareketlik açısından bakıldığında sosyal ve ekonomik yönden çoğu köylü, eğitimsiz ve vasıfsız olan ebeveynlerinden de bir basamak yukarıya çıkabilmişlerdir.

Örneklem grubunun üçte ikisinin kendisini yoksul olarak tanımlamaması, onların kendilerini zengin olarak tanımladıkları anlamına gelmemelidir. Daha doğru bir ifadeyle bu dört meslek grubu kendilerini zor ekonomik şartlara rağmen durumlarını idame ettirebilen, ailesinin geçimini sağlamak için çabalayan ve aslında sınıf atlamayı hak eden ancak bir şekilde bunu gerçekleştiremeyen mağdur bir toplumsal grup olarak görmektedirler.

Örnekleme dahil olan her üç kişiden ikisinin kendilerini yoksul olarak görmemeleri, bir çok açıdan anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü örneklem grubundaki kişilerin düzensiz işlerin yaygın olduğu enformel sektörde görece de olsa düzenli bir işleri vardır. Ücretleri düşük de olsa bir gelire sahiptirler. Eğer kapıcılık türü işleri yapıyorlarsa en azından kirasını ödemek zorunda kalmadığı halde başını sokacağı bir evi ve su tüketimi ve yakıt parası gibi önemli giderlerinden kaçınabileceği bir iş sözleşmesi vardır. Ekonomik sıkıntıları vardır, ancak çöpten ekmek toplamasına gerek kalmayacak ölçüde açlık sınırının üstündedir. Tüm bu ve buna benzer özellikler nedeniyle kendilerini “derin yoksullardan” ayırmaktadırlar. Bu durum araştırmada örneklem grubundaki her üç kişiden ikisinin verdikleri yanıtlarda da çok belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. “Yoksul kime denir?” sorusuna yönelik olarak verilen yanıtlar önemli ölçüde derin yoksulluğa yapılan göndermeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Çok yoksul olur, çöplükten ekmek toplar ona derim.”,

“Ne bilem bir dilim ekmeğe muhtaç olana, bir çatısı olmayana denir. Eli ayağı tutmayan, işi gücü olmayan, ne bilem benden aşağısını düşünmek lazım.”,

“Aşevinden yemek alanlara, evi barkı olmayanlara, bir dilim ekmeğe muhtaç olanlara.”,

“Parası, evi, işi olmayan, açlık çekene”,

“Gününü atlatamayan, evine bir ekmek alamayandır.”,

“Yardıma muhtaç, hiçbir yerden güvencesi yoktur, bir dilim ekmeğe muhtaç olan insana.”,

“Evi olmaz, işi olmaz, eşyası olmaz. Muhtarlıktan yardım ister, yeşil kart ister onu bunu yapar geçimini sağlamaya çalışır. Belediyeden kömür veriyolar, ondan alır. Gider belediyeden yemek alır, yemekhaneden yemek yer.”,

“Fakir asgari ücreti bile olmayandır.”,

“Zor durumdaki, evi, barkı olmayan insanlar sokakta kalanlar, çöpten ekmek toplayanlar.”

Örnekleme grubundaki bireylerin yaklaşık üçte biri, yoksul kime denir sorusuna kendisiyle aynı durumda bulunan kişileri referans olarak göstermiştir. Aşağıdaki ifadelerden de görüldüğü gibi, bu gruba girenler günlük kazanç elde eden ve ertesi günün kazancını garantileyemeyenleri, asgari ücretle çalışanları, ‘gönlünden geçen’leri alamayanları yoksul olarak görmektedirler.

“Boğaz tokluğuna yaşıyandır bizim gibi.”

“Biz gibilere, parası olmayanlara denir. Yedi blok bakcan, alcan 350 para, üç tane uşak okutcan.”

“Kira verene, asgari ücretle çalışana”

“Maaşı yetmeyen, evi olmayan kişi nasıl fakir olmasın. 280 milyon alan bir kişi ev kirası çıktıktan sonra ne yiyecek.”

“Hep dünyada ezilen, arka planda gelen insanlar.”

“Biz gibilere, alt tabakaya, 400 milyon alanlara fakir denir.”

“Yoksul kişidir, geliri, evi olmayan kişi yoksuldur.”

“Bizim gibileri, kapıcılar, garibanlar, zengin köpeğine et alıyor, fakir alamıyor.”

“Fakir kapıcıya denir.”

“Taksiciler fakirdir.”

5. Yoksulun Gözünden Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun nedenlerine ilişkin teorik tartışmalar bireysel ve kültürel nedenlerle (Brown ve Madge 1982, Harvey ve Reed 1996) yapısal ve kurumsal nedenleri öne süren yaklaşımlar (Townsend, 1978, Walker 1994; Alcock 1997) ekseninde yoğunlaşmaktadır. Kuşkusuz akademik açıdan her iki yaklaşım da, farklı ideolojik açılımlarına rağmen, yoksulluğun kültürel ve yapısal dinamiklerini ele almaları açısından literatüre önemli katkılarda bulunmuştur. Ancak bizzat yoksulun kendisinin yoksulluğu yapısal mı yoksa bireysel ve kültürel nedenler bağlamında mı algıladığı da son derece önemli bir olgudur. Bu çerçevede hem kültürel yaklaşımın hem de yapısal yaklaşımın temel tezlerini test etmeye yönelik olarak örneklem grubuna bir dizi soru sorulmuştur.

Tablo 5: "Fakirliğin sorumlusu kişinin kendisidir (BURADA OLACAK)

Tablo 5'ten (Tablo 5) açıkça görüleceği üzere, örneklem grubunun üçte ikisi yoksulluğun sorumlusu olarak kişinin kendisini görmektedir. Bu oran gündelikçilerde kısmen yüksek (%74), taksi şoförlerinde ise düşüktür (%57). Yoksulluğun nedeninin kişisel faktörlerle önemli ölçüde ilişkilendirilmesi, daha önce belirtilen yoksulluk hiyerarşisi ile yakından ilişkilidir. Çünkü dört meslek grubunun üçte ikisi, kendileriyle aynı sosyal ve ekonomik konumda olan bireyleri yoksul olarak görmemektedirler. Onlara göre "asıl yoksullar" yoksulluk piramidinde kendilerinden daha aşağıda olanlar ve onların deyimiyle açlık ve sefalet içerisinde olan bireylerdir. Yoksulluğun sorumlusu olarak yoksul kişileri görenlerle görmeyenler arasındaki ayrışma, özellikle zenginlik kavramını orta sınıf ölçütlerine göre tanımlayanlar ile üst sınıf ölçütlerine göre tanımlayanlar açısından bakıldığında, çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Tablo 6'da da görülebileceği gibi, (Tablo 6) genel olarak örnekleme girenlerin önemli bir bölümü yoksulluktan kişinin kendisini sorumlu tutmakla birlikte, zenginliği orta sınıf kavramlarıyla açıklayanların daha büyük bir çoğunluğu yoksulluktan kişinin kendisini sorumlu tutmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, zenginliği orta sınıf düzeyinde de olsa ulaşılabilir bir hedef olarak görenlerin çoğunluğu (%71) yoksulluktan kişileri sorumlu tutmaktadırlar. Aşağıda örnekleme katılanların verdikleri ifadelerde görüleceği gibi, zenginliği orta sınıf ölçütleriyle tanımlayan yanıtlayıcılara göre birey isterse sınıf atlayabilir ve üst sınıfa olmasa bile orta sınıfa yükselerek belli bir zenginlik düzeyine ulaşabilir. Bu veriler çalışan yoksulların, yoksulluktan kurtulmayı ve yukarıya doğru toplumsal hareketliliği imkansız görmediğini göstermektedir. Bu sonuç ise, Türkiye'de son dönemlerde yapılan yoksulluk çalışmalarında sıkça vurgulanan *yukarıya doğru toplumsal hareketliliğin artık imkânsızlaştığı* verileriyle çelişmektedir.

Fakirliğin sorumlusunun "kişinin kendisi" olduğunu düşünenlerden bazılarının ifadeleri ise şöyledir:

"Çalışmazsa kendisidir. Çalışmadan, oturduğu yerde Allah'tan rızık bekleyen, el açan, dilenen, başkaları üstünden geçinmeye çalışan kişinin sonu yoksulluktur";

"Biri har vurup harman savursa elindeki parayı, iki günde biter. Akıllı insan idare etmesini bilir. Savurup da harcarsan sorumlusu sensin.",

“Kendinde de hata olabilir. Çalışmak ayıp değil, gencecikler kapı kapı dileniyo.”;

“Çalışmazsa kendisidir tabii, idare edecek, ayağını yorganına göre uzatsın.”;

“İnsan kafasını çalıştırdıktan sonra ne fakir aileden ne zengin çocuklar çıkıyor.”;

“Yatarsan, çalışmazsan fakirsin, buldun mu kaçırmayacaksın.”;

Örnekleme grubuna kişinin tembel olmasının yoksulluğun nedenlerinden birisi olup olmadığı sorusu yöneltmiştir.

Tablo 7’den de açıkça görüleceği üzere (Tablo 7) dört meslek grubunun çok büyük bir çoğunluğu (%79) yoksullukla tembellik arasında bir ilişki kurmaktadır. Bu açıdan dört meslek grubu arasında çok önemli bir fark bulunmamaktadır. Ancak yanıtlayıcıların “fakirliğin nedeni kişinin tembel olmasıdır” ifadesine oldukça yüksek sayılabilecek bir oranda olumlu görüş bildirmesi son derece ilginçtir. Burada tekrar ifade etmek gerekirse, örnekleme grubundaki her üç kişiden ikisi için gerçek yoksul kendisinden çok daha kötü sosyal ve ekonomik durumda bulunan “derin yoksullardır”. Örnekleme grubuna göre derin yoksulların yoksul olmalarının bir sebebi de iş bulma ve çalışma konusunda yeterince bir çaba içerisinde olmamaları, yani tembel olmaları, dahası bu tembelliği bir yaşam biçimi haline getirmeleridir. Bu durumu eğer tersten okumamız gerekirse bu –*derin*- yoksullar kendileri gibi iş bulma, çalışma, işinde kanaatkâr olma ve sabretme gibi özelliklere yeterince sahip değildirler. Kuşkusuz bu eleştirel bakış açısı kendilerine yönelik –*çalıştıkları ve çabaladıkları için*- bir övgü olarak da değerlendirilebilir. Aynı soruya farklı değişkenler açısından bakıldığında bu ayrışma çok daha net olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablo 8’de görüldüğü gibi, (Tablo 8) “yoksul olarak kendisini değil, kendisinden daha kötü durumda olanları” gören yanıtlayıcılar; yoksulluğu kişinin tembel olmasıyla daha güçlü bir şekilde (%82) ilişkilendirmektedir.

Örnekleme grubundaki çalışanlardan bazıları yoksulluk ile tembellik arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade etmektedirler:

“Ekmek parası olmayan kişiye fakir denir. Gücü olup da çalışmıyorsa ona fakir demem, tembel derim. Çalışacak gücü olmayana fakir derim”

“Fakir diye bir şey yok. Kimsesizse yurtlar bakar, sağlıklıysa fakir olamaz yani, tembel kişi fakirdir. Piyasada iş yok diyorlar, kardeşim limon sat, bahçe tut, inşaata git. Ben iş olmasa kadınlığımla bahçe tutarım, ağaç ekerim”

“Fakirlere pek acıyacağım gelmiyor, tembelliklerinden fakirler.”

“Fakir yoktur aslında. Beceriksiz insanlar, tembeller fakirdir. Fakirlik ona kolay gelmiştir, ondan fakirdir. Ben de fakir olurdum. Lastik ayakkabıyla dolaşıyordum, ekmeğim yoktu benim. Şükür yarabbim, çalıştım kazandım.”

Yoksulluk olgusu kişisel nedenlerle olduğu kadar, toplumsal ve kurumsal ilişkilerle de yakından ilişkili olabilir. Örneğin yoksulluğun nedenleri açısından aile kurumu son derece önemli bir rol oynayabilir. Ancak burada ailenin rolü çocuklarına mal-mülk anlamında ekonomik bir zenginlik ve/ya sermaye aktarmasından çok onların geleceği için (örneğin, eğitim gibi sosyal bir sermaye kazandırmada) ne ölçüde çaba gösterdiği bağlamında ele alınmaktadır. Buradan yola çıkarak örneklem grubuna “fakirliğin sorumlusu kişinin kendi ailesi midir?” sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 9'dan da açıkça görüleceği üzere, (Tablo 9) örneklem grubunun yanıtlarında yoksulluk ile aile arasındaki ilişki önceki sorulara verilen yanıtlar kadar güçlü değildir. Ortalama olarak örneklem grubunun yaklaşık yarısı (%45) kişinin ailesinin, kişinin yoksul olmasında bir rolü olduğunu düşünmektedir. Ancak burada diğer tablolardan farklı bir durum söz konusudur. Çünkü görece daha eğitilmiş ve kent doğumlu olan taksi şoförlerinin verdiği yanıtlar diğer üç meslek grubundan önemli ölçüde ayrılmaktadır. Buna göre, taksi şoförlerinin yalnızca %22'i kişinin yoksulluğundan ailesinin sorumlu olduğunu düşünmektedir. Taksi şoförlerinin böyle düşünmelerinin en önemli nedeni ise ailelerinin kısıtlı olanaklarına karşın, kendi işgücü potansiyellerini eğitim yoluyla ve dolayısıyla ehliyet sahibi olarak geliştirebilmelerinden kaynaklanmaktadır. Taksi şoförlerinin ifadelerine göre, kendileriyle aynı sosyal ve ekonomik kökenden gelen diğer yoksullar ve özellikle de derin yoksullar bunu başaramamışlardır. Bu nedenle, taksi şoförleri arasında, bireyin başarısızlığından dolayı aileyi sorumlu tutma eğilimi örnekleme giren diğer gruplara göre daha azdır.

Kısaca belirtmek gerekirse örnekleme katılanlar, ebeveynlerin çocukların geleceği konusunda ne ölçüde sorumlu davrandıkları

bağlamında, *ailenin sorumluluğu ile yoksulluk* arasında bir ilişki kurmuşlardır. Buna göre, aile üstüne düşen görevi yerine getirmişse kişinin yoksulluğundan sorumlu tutulmamaktadır. Buna karşın aileler çocuklarına iyi bir gelecek hazırlama konusunda yeterli bir çaba göstermemişlerse, çocuklarının gelecekteki yoksulluklarından sorumlu tutulmaktadırlar. Kimi görüşmeciler ailelerinin ekonomik güçlüklerine gönderme yaparak anne ve babalarının kendilerine daha iyi bir gelecek hazırlayabilme şanslarının zaten pek olmadığını ifade etmişlerdir. Görüşmecilerden bazılarının konuyla ilişkili ifadeleri şu şekildedir.

“Kişinin ailesi sorumlu değildir. Bütün anne babalar evlatlarını okutmak ister, iyi yerlere gelsin ister. Ama aldığı üç kuruş maaşla çocuklarını okutamadığı için, iyi bir gelecek veremediği için, sorumlu aile gibi görünür.”,

“E ana babada yoksa n’apsın kişi. Ben de çocuğuma bir servet bırakamam ki. Elimde mi? Aile n’apabilir, bence aile sorumlu değildir.”;

“Ailem köy yerinde beş çocuğun hangi birini okutabilirdi ki. Ama bizi iyi yetiştirmişler, iyiyi kötüyü ayırt edecek akli vermişler. Ben de aklımı kullandım, burada çalıştım, şimdi onlardan daha iyi yaşıyorum yani”;

Fakirliğin sorumlusunun **“kişinin ailesi”** olduğunu düşünenlerden bazılarının ifadeleri ise şöyledir:

“Fakir ailenin fakir çocuğu olur”

“Zenginlik anneden babadan, aileden olur.”;

“Yok, gelir olmadı mı bende olmadı mı çocuklara nerden gelir gelecek ki.”,

“Aile çalışmazsa fakir olur insan. Mesela bizim babadan kalmadığı için kendimi toparlayamıyorum”;

“Aile destek olmayınca fakirlik haliyle meydana geliyor.”;

“Fakir ailedense kurtulamaz, sıyrılamaz insan, ailede de suç var”;

“Babam okutmadı rahmetli, halamın kızı okudu avukat sekreteri, ben de çok isterdim”.;

Bir bireyin kendi çabasıyla yoksulluktan kurtulabilme olasılığının ne olduğu yoksulluk literatüründe en çok tartışılan konulardan biridir. Kuşkusuz yoksulun umudu ve umutsuzluğu yukarıya doğru hareketlilikle yakından ilişkilidir. Bu nedenle görüşmecilere “fakir biri kendi çabasıyla

fakirlikten kurtulabilir” ifadesini doğru bulup bulmadıklarına ilişkin bir soru yöneltilmiştir.

Tablo 10'dan da anlaşılacağı üzere (Tablo 10) her dört meslek grubunun büyük bir çoğunluğu (%77) bu ifadeye katılmaktadır. Her ne kadar taksi şoförlerinin katılma oranı (%65) diğer üç meslek grubundan kısmen ayrılsa bile, yanıtlayıcılar yoksul birisinin çalışarak yoksulluktan kurtulabileceği inancındadırlar. Kuşkusuz burada bahsedilen **yoksulluktan kurtulma** ifadesi örneklem grubu açısından daha çok **derin yoksulluktan kurtulma** anlamında algılanmaktadır. Örneklem grubunda bulunan her dört meslek grubu için bireyler eğer isterlerse ve bu isteklerinin gereğini yerine getirirlerse açlık ve sefaletten kurtulabilirler. Çünkü derin yoksulların içinde bulunduğu *açlık ve yokluk* durumu yoksulluk piramidinin biraz da olsa yukarısında bulunan çalışan yoksullar için kelimenin tam anlamıyla “felakettir”. Dolayısıyla çalışan yoksullara göre, derin yoksullar eğer isterlerse *–tıpkı kendileri gibi-* ve büyük bir gayret ve sabır içerisinde olurlarsa *–yine kendileri gibi-* içinde buldukları yoksulluktan ve sefaletten kurtulabilirler:

“Azimle çalışırsa insan, olur yani. Azmederse kurtulur”;

“Oturursa bir dilim ekmek ben getirsem öbür gün biri getirirse öbür gün kim getirecek, çalışabilirse kurtulabilir yani.”

“Eğer azimliyse, yapmak isterse başarır her şeyi.”

Yoksul birisinin kendi çabasıyla yoksulluktan kurtulabilme olasılığı yoksullar açısından son derece önemli bir yaşamsal umudu temsil etmektedir. Çalışarak yoksulluktan kurtulma düşüncesi derin yoksullaşma riskinden uzak durabilme olasılığı ile yakından ilişkilidir. Oysa çalışarak zengin olabilme umudu yukarıya doğru hareketliliği ifade etmektedir. Örneklem grubundaki bireylere “zenginlik çalışarak kazanılır” ifadesinin doğru bulup bulmadıkları sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 11'deki (Tablo 11) oranlara bakıldığında, toplamda yanıtlayıcıların %58'i zenginliğin çalışarak kazanılabileceği düşüncesindedirler. Başka deyişle, bir bireyin yoksulluktan kendi çabasıyla kurulabileceğine %77 oranında olumlu görüş bildiren örneklem grubundaki yanıtlayıcılar, “zenginlik çalışarak kazanılır” ifadesine % 58 gibi daha az bir oranla katılmaktadırlar. Burada yanıtlayıcılar açısından zenginlik elbette görece bir kavramdır. Örneklem grubunun zenginlik tanımında (bakınız Tablo 3) orta sınıf ölçütleri %52, üst sınıf ölçütleri ise %47 oranında ifade edilmişti.

Araştırmadaki örneklem grubunun yarısından fazlası için zenginlik orta sınıf yaşam standartları olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla “zenginlik çalışarak kazanılır” ifadesine katılan görüşmecilerin çoğu tarafından bu ifade çalışarak orta sınıf mensubu olunabilir anlamında algılanmıştır. Başka bir deyişle, örneklem grubundaki dört meslek grubunun çoğunluğu açısından (%58) bakıldığında, tüm güçlüklerine rağmen çalışarak sınıf atlamak mümkündür. Bu veriler literatürde nöbetleşe yoksulluk olarak tanımlanan kimi çalışmaları doğrulamaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu 2002). Araştırmadaki dört meslek grubuna bakıldığında, çalışan yoksulların, kendilerinin olmasa bile çocuklarının orta sınıfa yükselme şansları, derin yoksullarla karşılaştırıldığında, daha yüksektir. Nitekim görüşmeler esnasında örnekleme katılanların çoğu bir sosyal sermaye olarak çocuklarının eğitimine çok önem verdiklerini sıklıkla vurgulamışlardır. Kuşkusuz, ekonomik eşitsizliklerin ve özel eğitimin olduğu bir toplumda yaygın eğitim toplumsal hareketliliği sağlayan “sihirli bir değnek” (Tan-Göğüş 2000) değildir. Bununla birlikte, çalışan yoksulların çocuklarının geleceği için, ellerindeki tek imkân olan eğitimi bir toplumsal hareketlilik aracı olarak zorlamaları oldukça önemlidir. Bu nedenle, her ne kadar yeni yoksulların yukarıya doğru hareketliliği günümüzde daha zor olsa da, örnekleme giren çalışan yoksulların, çocukları için eğitimi bir toplumsal hareketlilik aracı olarak sonuna kadar kullanmak amacıyla yoğun çaba sarf ettiklerini ve bu açıdan toplumsal hareketlilik umutlarını halen kaybetmediklerini görmekteyiz.

“Ben çocuklarıma söylüyorum, okursanız okuduğunuz, okuyabildiğiniz yere kadar okutmaya çalışacam, ben onlara söyledim, benim yaşım 40 ben okumadım ama elim müsaade ettiği müddetçe onları okutmak için elimden geleni yapacağım.”

“İşte bak ben söylüyorum yani ... Kendilerine beni örnek alsınlar, ben okumadım diyorum ben açık açık söylüyorum, ben okumadım beni göz önüne alın, yani okuduğunuz müddetçe ben elimden geldiği şeyde sizi okutcam.”,

“Oğlum doktor oluyo işte, tıp kazandı. Türkiye 400 küsuruncusu oldu.”,

“Onlar bizden iyi durumda olsunlar isterim. Ben onları okutmakla mükellefim, gerekirse tuvalet yıkarım ama onları okuturum, yeter ki berduş olmasınlar.”

“Memur olsun da ne olursa olsun. Devlete dayalı olsun. Niye okumamışım ki. Okusaydım param, evim, arabam olurdu. Yemeği bile dışarıda yiyolar.”,

“Polis, hemşire, doktor olsunlar. Ben fırsatlarımı değerlendiremedim onlar okusun.”

“Kızım okusun, benim yüzümü kızartmasın. Tek eşinin maaşına bakmasın.”

“Okuyabildiğiniz yere kadar okuyun, ben saçımı süpürge edicem dedim onlara.”

“Okusunlar, iyi bir yerde çalışsınlar. Sigortaları olsun.. bir de ezilmesinler yeter. Çok para kazanmalarına da gerek yok. Kendilerini geçindirsinler yeter.”

Öte yandan, dört meslek grubu içinde, çalışarak zengin olunacağına dair en az umutlu olanlar şoförlerdir. Bu durum kısmen, şoförlerin diğer üç meslek grubuna göre, Ray (2006) tarafından tanımlanan, “beklenti çerçevelerinin” (aspiration windows) ve hedeflerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Buna göre, bireyler, yaşamdaki amaçlarını belirlerken, kendilerini, kendilerine ‘benzer’ olan, ‘ulaşabilecekleri’ kişilerle kıyaslar ve öz-değerlendirmelerini de yine kendilerine benzer olan kişilerle karşılaştırarak yaparlar (Ray 2006:410).

Dört meslek grubu içinde şoförler, kentsel işgücü piyasasına en erken yaşta (18) katılan ve en kent kökenli olan gruptur. Daha yüksek bir eğitim ve gelir düzeyinin yanı sıra, önemli bir bölümü kentte doğup büyümüş olan şoförlerin kentsel yaşam deneyimleri de daha fazladır. Buradan hareketle şoförlerin kendi amaçlarını ve yaşam tarzlarını kapıcılardan, gündelikçilerden ve bakıcılardan daha eğitilmiş ve kentli olan orta sınıfa mensup kişilerle kıyasladıkları söylenebilir. Çünkü kentli ve görece eğitilmiş olmak şoförlerin beklentilerini görece yükseltmektedir. Bu durum, şoförlerin zenginlik algılarını etkilemekte ve daha yukarı çekmektedir. Bununla birlikte, şoförler işgücü piyasasındaki uzun çalışma deneyimlerine rağmen arzu ettikleri zenginlik standartlarına ulaşamadıklarının farkındadırlar. Başka bir ifadeyle, diğer üç meslek grubuna kıyasla, şoförler daha uzun süredir içinde buldukları kentin ekonomik hiyerarşisinde belirli bir aşamaya kadar gelebilmeyi başarmış olmakla birlikte yapısal sınırlar nedeniyle daha ileriye gidememişlerdir. Bu da şoförlerin, bireyin çalışarak zengin olabileceğine dair, kapıcılar, gündelikçiler ve bakıcılar kadar umutlu ol(a)mamalarına neden olmaktadır. Dört meslek grubu içinde, zenginliği *üst sınıf* ölçütleriyle tanımlamada da en yüksek oranın şoförler arasında olmasının da benzer bir durumdan kaynaklandığı söylenebilir.

Kentin gelir grupları hiyerarşisinde, en altta olmamakla birlikte oldukça aşağılarda yer alan kapıcılar, gündelikçiler ve bakıcılar ise zenginliği daha düşük sınıfsal ölçütlere göre tanımlamakta ve şoförlerin “zenginden saymadığı” kişileri zengin olarak görmektedirler. Bu nedenle de bu üç meslek grubundan örnekleme girenler çalışarak zengin olunacağına, şoförlere oranla, daha çok inanmaktadırlar. Zenginliğin çalışılarak **kazanılacağı**nı düşünenlerden bazılarının ifadeleri şöyledir.

“Evet, çalışarak, her şey çalışarak elde edilir, zenginlik değil sadece”;

“Tabi, çalıştın mı zengin olursun. Çok çalışırsan çok kazanırsın.”;

“Allah yürü ya kulum derse olur”.

Zenginliğin çalışılarak **kazanılmayacağı**nı düşünenlerden bazılarının ifadeleri ise şöyledir:

“Yok be! Nerden çalışarak kazanıcan. Asgari ücretle nesine zengin olucan.”

“Çalışılarak kazanılsa ben de zengin olurdu ama değilim”;

“Ben de çalışıyorum, oğlum da çalışıyor ama biz niye zengin değiliz, zengin olsam elalemin temizliğini yapmam.”;

“20 senedir çalışsak da bi arpa boyu yol alamayız.”

6. Yoksulluk, Zenginlik ve Siyaset İlişkisi

Toplumsal tabanda olduğu kadar literatürde de yoksulluğun sorumlusu olarak siyasi mekanizmaların altı sürekli çizilmektedir. Siyasi mekanizmalar açısından hükümetlerin ve devletin rolü açısından yoksulluk tartışmalarının iki farklı bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Bu bakış açılarından ilki hükümetleri ve devleti “yoksulluğu azaltmak için mücadele eden” kurumlar olarak görmektedir. Diğer bakış açısı ise hükümetleri ve devleti “yoksulluğu üreten ve ona bizzat neden” olan kurumlar olarak görmektedir (Birdsall ve Hamoudi, 2002).

Bu bağlamda örnekleme grubundaki bireylere “fakirliğin sorumlusu hükümetlerdir” ile “fakirliğin sorumlusu devlettir” ifadelerini doğru bulup bulmadıkları sorulmuştur.

Her iki soruya verilen yanıtlara bakıldığında ([Tablo 12 ve 13](#)) katılımcıların büyük bir çoğunluğu, yoksullukta hükümetlerin ve devletin bir payı olduğu görüşündedirler. Hükümet ile devlet algısı açısından bakıldığında yoksulluktan sorumlu olma konusunda hükümetlerin rolünün (%78) devletin rolünden (%66) daha fazla olduğu öne sürülmüştür. Kuşkusuz bu durum devletin görece soyut, hükümetlerin ise somut ve gözle görünür olmasıyla yakından ilişkili olabilir.

Siyasi bir mekanizma olarak devletin yoksulu koruması ve himaye etmesi ümidi, her üç yoksuldan biri için devam etmektedir. Çünkü yoksullara göre devlet “belli ekonomik kaynakları olan” hükümet ise “bu kaynakları kullanma yetkisinde olan” etkili siyasi mekanizmalardır. Devletin ve hükümetlerin başarısızlıklarına ilişkin olarak ise kamusal kaynakların yeterince etkin ve verimli bir şekilde kullanılmaması, yolsuzluk ve birilerine devletin kaynaklarının peşkeş çekilmesi şeklinde eleştirilerin yapıldığını görmekteyiz.

Örneklem grubundaki yanıtlayıcıların hükümetlerin ve insanların yoksulluğundan neden sorumlu olduklarına ilişkin kimi çarpıcı ifadeleri şu şekildedir.

“Zengini zenginleştiriyorlar fakiri de daha düşkünleştiriyorlar”;

“İşsiz kaldığında devlet arkanda duruyor mu, durmuyo. İş buluyo mu sana, bulmuyo, iş yaratıyo mu, yaratmıyo, bize yarıyo mu çıkardığı iş, yaramıyo. Ben fakirsem şimdi bence devlet de suçlu tabi, değil mi.”;

“Milletvekilleri 3-4 milyar maaş alıyo, ben 380 milyonla geçinemiyorum. Aç yaşıyoruz. 380 milyonu onlar alsın, başbakan alsın da geçinsin.”

“E alıyorlar da ondan, hırsızlar. Yiye yiye bitmedi Türkiye. Ben çocukken borçluyduk hâlâ borçluyuz.”;

“T.C.’de namuslu, şerefli, haysiyetli bir şekilde çalışıyoruz. T.C. vatandaşı olduğumuz için gurur duyuyoruz ama devletimiz bizleri hiç düşünmüyor, hiç imkan tanımıyor, bizler hep ezik hayat taşımaya mahkum bırakılıyor.”;

Yoksulun diğer yoksulları algılaması kadar zenginleri ve zenginliği nasıl algıladığı da son derece önemli bir konudur. Çünkü bireyler kendi sosyal ve ekonomik konumlarını değerlendirirken aşağıdakilerin yoksulluğu kadar yukarıdakilerin zenginliğini de birer referans noktası olarak alabilirler. Buradan yola çıkarak zenginlik ve yoksulluk ilişkisi

üzerine dört meslek grubunun görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Araştırmada örneklem grubuna yoksulluğun sorumlusunun zenginler olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 14'teki (Tablo 14) oranlara bakıldığında dört meslek grubu arasında belirgin bir farklılık olmamakla birlikte kapıcıların verdiği yanıtlar görece diğer üç meslek grubundan ayrılmaktadır. Buna göre, kapıcılar daha yüksek oranda yoksulluğun nedeni olarak zenginleri işaret etmektedirler. Bunun da en önemli nedeni, zenginlik tanımını ağırlıklı olarak orta sınıf ölçütleri üzerinden yapan kapıcıların, zengin olarak tanımladıkları apartmandaki işverenleri ile olan ilişkilerinin, diğer üç meslek grubunun işverenleri ile olan ilişkilerinden daha sorunlu olmasıyla yakından ilişkilidir. Diğer üç meslek grubundan farklı olarak kapıcıların hem işleri hem de evleri hizmet ettikleri diğer zengin ailelerin yaşam alanları ile iç içedir. Ancak, çok defa apartmanın bodrum katında oldukça kötü koşullarda aileleri ile birlikte yaşayan kapıcılar, işverenleri olan apartman sakinleri ile aralarındaki sınıfsal farklılıklar nedeniyle, apartmanın adeta "içerideki yabancıları" (Özyeğin 2005:25) olarak yer alırlar. İşverenleriyle aynı apartmanda yaşıyor olmaları, kapıcıların iş tanımını dışında emrivaki olarak yapmak zorunda kaldıkları işlerle karşılaşma sıklıklarını da arttırmaktadır. İşverenlerin istedikleri saatte ulaşabildikleri, evlerinin içinde işverenin çağırması durumunda çalacak "ziller" bulunan kapıcılar, işlerinin bu niteliği nedeniyle, iş yaşamlarıyla özel yaşamları arasındaki sınırın kontrolüne sahip olamamaktadırlar. Bu tip bir çalışma, bir açıdan "işyerinde yaşama"dır, bu da beraberinde işverenin aralıksız kontrolünü getirecektir. Bir kapıcı bu durum şu şekilde ifade etmektedir.

"İnanın 24 saatin belli değildir. Gecenin üçünde sen rahatsız edilebilirsin bu apartmanda. Şudur budur. Yani o kadar baskı altında duruyoz ki artık yani biz biz olmaktan çıktık yani."

"İlk başta karşıdan bakan için oh oh ne güzel oluyor. Elektrik vermiyorsun su vermiyorsun kira. Peki benim ezilen gururumun karşılığı ne? Hakaret ederler, kabul etmek zorunda kalırsın. Yüzüne tükürürler. Hani senin aşağılık bir insana söylemeyeceğin kelimeleri sana gelip söyleme hakkı karşıdaki bulur, ve sen el pençe onun söylediklerini kabul etmek durumunda kalırsın. Sonra n'olur? Psikolojikman yıkılırsın ya, bitersin ya, bir zaman sonra patlak vermeye başlarsın.";

“Birisi ekmek imalatında biz bulunuyormuşuz gibi bu ekmekler niye küçüldü, niye yamuk, niye ters, niye şu, her şeyin hesabını vermek zorundasın.” ;

“Sözleşmemiz var, diyor ki mesela. Der ki mesela asla ve asla apartmandaki herhangi bir şahsiyetin özel hizmetine gidilmeyecek. Bu madde birdir. İkincisi kapıcının birle dört arası istirahat süresidir der. Senelik 15 gün izin süresi vardır. İşte tazminat hakkıdır, şudur budur. Mesela bir çizelge vardır. Ama bir tane uyan yoktur.”

“Yoksulluğun sorumlusu zenginler midir? Sorusuna verilen yanıtlara genel olarak bakıldığında, örneklem grubundaki yanıtlayıcıların %43’ü fakirliğin sorumlusu olarak zenginleri görmektedirler. Dört meslek grubunun işverenlerinin kentsel orta sınıf olması yoksulluk ve zenginlik ilişkisini kendi yaşam deneyimleri üzerinden kurmalarına neden olmaktadır. Fakirliğin sorumlusunun **zenginler** olduğunu düşünenlerden bazılarının ifadeleri şöyledir:

“Zenginlerdir, çalıştırıyorlar zengin oluyorlar.”;

“Zenginler cimridir, yardım etmezler.”;

“Zenginler yardımlaşırsa, fitre, zekat verirse sorun kalmaz.”;

“Zenginler sigortamı dahi yapmıyorlar, zam istediğin zaman tartışıyoruz. Hep onların eline muhtaç olalım istiyorlar.”;

“Zenginlerin yakınındaki fakiri gördüğü yok”;

Fakirliğin sorumlusunun **zenginler** olmadığını düşünenlerden bazılarının ifadeleri ise şöyledir:

“Zenginlerin ekmeğini yiyorum, onlar iş veriyolar çalışana da, onlar zengin olmasa biz nerde çalışıcaz?”;

“Zengin zaten kendi çabasıyla zengin olmuş, fakir de neden zengin olmasın ki, o da gelebilir belli bir yerlere.”;

“Zenginler iş verir, çalıştırır, zengin niye sorumlu olsun ki.”.

Özetle belirtmek gerekirse, akademik tartışmalarda yoksulluğun tanımları, ölçütleri, kavramları ve görünümleri ile ilişkili çok farklı görüşler öne sürülmüştür. Ancak akademik tartışmaların belki gözden kaçırdığı en önemli nokta, yoksulluğun tanımının, ölçütünün, kavramsallaştırılmasının ve görünümünün bizzat yoksul tarafından nasıl algılandığıdır. Ağırlıklı olarak “orta sınıf bakış zihniyetine” sahip olan akademik çevrelerin sınıfsal piramidin ortalarından aşağılara doğru

bakması kimi durumlarda aşağıdakileri –yani kendilerine göre yoksul olanları- algılayamama sorununu beraberinde getirebilmektedir. Aynı bakış açısı üst sınıfın orta sınıfa bakışı için de geçerli olabilir. Zenginlik kadar yoksulluk da görece bir kavramdır. Nesnel ölçütlere göre yoksul olduğu halde kendisini yoksul olarak tanımlamayan bireylerin iç dünyalarının içeriden bir bakış açısıyla algılanması gerekmektedir.

7. Sonuç

Yoksulluğun nesnel olduğu kadar öznel bir boyutu da vardır. Bu nedenle, toplumsal yaşamda hemen her bireyin hem nesnel hem de öznel olarak belirlenmiş bir yoksulluk algısı vardır. Bu çalışma yoksul olarak nitelendirilen bireylerin yoksulluk algısı üzerinde öznel ve nesnel süreçlerin önemli bir rol oynadığı öne sürmektedir. Başka bir ifadeyle, *yoksulun zihninde yoksulluk onu deneyimleme biçimine göre bir gerçeklik kazanır.*

Bu çalışma, literatürde “çalışan yoksullar” olarak tanımlanan bireylerin yoksulluk algılarını sosyolojik olarak ele almaya çalışmıştır. Bu çalışma dört meslek grubunun (gündelikçiler, bakıcılar, şoförler ve kapıcılar) sosyal profillerini belirleyerek çalışan yoksulların yoksulluk algılarını literatürde öne sürülen belli tezler çerçevesinde çözümlenmeye çalışmıştır. Bu çalışmanın esas itibarıyla aşağıda belirtilen sonuçlara ulaştığı söylenebilir.

- Yoksullar homojen bir grup değildir. Yoksulların kendi aralarında farklılaşması yoksulluk algılarını önemli ölçüde etkilemektedir.
- Yoksullar arasında bir yoksulluk hiyerarşisi vardır. Örneklem grubundaki çalışan yoksullara göre asıl yoksul kendileri değil, yoksulluk piramidinin daha aşağılarında bulunan ve açlık ve sefalet içerisinde yaşayan derin yoksullardır.
- Çalışan yoksullar, enformel sektörün her türlü sıkıntılarını yaşamalarına karşın kendilerini diğer (derin) yoksullarla göre daha başarılı görmektedirler.
- Örneklem grubundaki çalışan yoksullara göre derin yoksulluktan çalışarak çıkabilmek mümkündür. Ancak derin yoksullar bu konuda yeteri kadar çaba sarf etmemektedirler.

- Toplumda açlık sınırının altında yaşayan derin yoksulların olması, diğer yoksulların kendi sosyal ve ekonomik konumlarını kabullenmelerine ve içselleştirmelerine neden olmaktadır.
- Örneklem grubundaki çalışan yoksullara göre yoksulluk öznel ve kişisel nedenlerle ilişkilendirildiği kadar, nesnel ve yapısal nedenlerle de ilişkilendirilmektedir.
- Örneklem grubundaki çalışan yoksulların yukarıya doğru hareketlilik umutlarını halen korumaktadırlar. Yukarıya doğru hareketlilik umudu genellikle orta sınıf yaşam standartlarına ulaşma anlamında ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alcock, P. (1997) *Understanding Poverty*, MacMillan Press Ltd.
- Appelbaum, Lauren D. 2001. *The Influence of Perceived Deservingness on Policy Decisions Regarding Aid to the Poor*. *Political Psychology*, 22:3, s.419-42.
- Ayata, A. (1989) *Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik*, Sosyal Bilimler Kongresine Sunulan Tebliğ, ODTÜ Ankara.
- Birdsall, N. ve Homoudi, Amar (2002) *Commodity Dependence, Trade and Growth: When Openness is Not Enough*, Working Paper 7, Center for Global Development, Washington D.C.
- Bora, A. (2005) *Kadınlar Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. Yeldan, E. ve Köse A. (2000) *Globalization, Distribution and Social Policy: Turkey, 1980-1998*, Center for Economic Policy Analysis Working Paper Series I Working Paper No:20, www.newschool.edu/cepa/publications/workingpapers/archiv/e/cepa0120.pdf
- Bourdieu, P. (1986) *The Forms of Capital*, içinde: J.Richardson (derleyen), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport CT: Greenwood Press.
- Brown, C. ve Madge, N. (1982), *Despite The Welfare State*, Heinemann EB.
- Chossudovsky, M., (1998) *Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü, Çiviyazıları: İstanbul*.
- Erdoğan, N. (2007) *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Erman, T. (2004) 'Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları' *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue 1 - Gecekondu, <http://www.ejts.org/document 85.html>
- Gans, H. J. (1971) 'The Uses of Poverty: The Poor Pay All' *Social Policy*, July-August, s.20-24.
- Handler, J.F. ve Hollingsworth, E.J. (1971) *The Deserving Poor : a Study of Welfare Administration*, New York: Academic Press.
- Harvey D.L. ve Reed, M. (1996) *The Culture of Poverty: An Ideological Analysis*, *Sociological Perspective*. 34:4, s.465-495.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu M. (2002) *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yay., İstanbul.
- Kalaycıoğlu, S, Rittersberger-Tılıç, H (1998), *İş İlişkilerine Kadınca Bir Bakış: Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar*, İçinde: Hacımirzaoğlu, Ayşe Berktaş (ed.). *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul, Türkiye İş Bankası.
- Kalaycıoğlu, S, Rittersberger-Tılıç, H (2000) *Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar: Cömert Ablaların Sadık Hanımları*, Su Yayınları, İstanbul.

- Murali, V. ve Oyeboode, F. (2004) *Poverty, social inequality and mental health . Advances in Psychiatric Treatment. Vol: 10. s. 216-224.*
- Özyeğin, Gül, (2005) *Başkalarının Kiri: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri. İletişim Yay., İstanbul.*
- Putnam, Robert D. (2000) *Bowling Alone. New York: Simon and Schuster.*
- Ray, Debraj (2006) *Aspirations, Poverty and Economic Change , içinde: Banerjee, A.V., Benabou, R. ve Mookherjee, D. (eds.) Understanding Poverty, Oxford University Press.*
- Sallan Gül, Songül, (2005) *Türkiye’de Yoksulluğun Kadınsılaşması, Amme İdaresi Dergisi 38:1, s.25-43.*
- Saunders, P. (2002) *The deserving poor: changing community views on the causes of poverty , Australian Social Monitor, 5:2, s.34-38.*
- Sen A. (1999), *Development as Freedom, . Oxford, Oxford University Pres.*
- Tan-Göğüş, Mine (2000), *Eğitimde Kadın-Erkek Eşitliği ve Türkiye Gerçeği , TÜSIAD, Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset (Yayın No. Tüsiad-T/2000-12/290, s. 23-115).*
- Townsend, P. (1978) *Poverty in United Kingdom, Penguin.*
- Walker, R. (1994) *Poverty Dynamics, Avebury, Aldershot.*